

25. Mezinárodní obchod a vnější obchodní politika

25.1 Mezinárodní obchod a efektivnost hospodářství

Jak jsme již uvedli v předchozí kapitole, na národní hospodářství nelze v současné době názírat jako na uzavřený ekonomický systém, ale jako na systém, jenž je dosti výrazně propojen se svým vnějším okolím, a to jak hmotnými, tak finančními vazbami. Národní ekonomiky tak musíme chápat jako otevřený ekonomický systém, v němž jsou spotřebovávány jak statky a služby, jež jsou v dané ekonomice vyprodukovány, tak statky a služby, které jsou finálním produktem jiných ekonomických systémů. Navíc je nutno konstatovat, že toto propojení v sobě nezahrnuje pouze přesun zboží či služeb z jedné země do druhé, ale že jeho součástí je také přesun vstupů mezi jednotlivými ekonomikami. Tato podoba národních ekonomik je výsledkem procesů, jimiž tyto hospodářské systémy prošly v minulosti a v jejichž rámci byl vývoj těchto ekonomik ovlivňován jejich vnějším ekonomickým prostředím a naopak.

Mezinárodním obchodem tak budeme rozumět směnné transakce uskutečňované přes hranice národních ekonomik.

Vyjdeme-li z výše uvedeného, pak dospějeme k závěru, že mezinárodní obchod představuje takovou formu činnosti, která mnohostranně rozvíjí výrobní i spotřební možnosti jednotlivých národních ekonomik, přičemž platí, že zahraniční obchod nemůžeme chápat pouze jako produkt vyspělosti těchto ekonomik, a to i v okamžiku, kdy platí, že s rozvojem národního hospodářství se zvyrazňují tendence k otevřenosti ekonomiky.

O významu mezinárodního obchodu svědčí také skutečnost, že právě analýza obchodu jako zdroje bohatství vedla ke vzniku prvního uceleného ekonomického učení – merkantilismu, a tím také ke vzniku ekonomie jako samostatné vědní disciplíny.

Otázkou tedy zůstává, jaké jsou příčiny vzniku mezinárodního obchodu. Odpověď na tuto otázku nalezneme v následujících bodech:

- ✓ přírodní a klimatické podmínky, které ovlivňují výrobní i spotřební možnosti společnosti. Zde máme na mysli jednak produkty, které se staly součástí naší spotřeby a jež není možno pěstovat v našich klimatických podmínkách (např. tropické ovoce, káva, čaj) a jednak surovinové zdroje, které se vyskytují v omezeném množství a jejichž naleziště nejsou na našem území (bavlna, ropa či rudy).

- ✓ odlišné preference spotřebitelů v různých zemích, což se může projevit např. ve specializaci tuzemských firem na výrobu statků, jež jsou určeny výlučně pro zahraniční trhy, a to i přesto, že na domácím trhu tyto statky nenajdou uplatnění (porcelánové misky k pití čaje, chov hlemýžďů, mačety aj.).
- ✓ možnost realizovat tzv. absolutní výhody, pro jejichž dosažení je pak nezbytné, aby tuzemské firmy vyráběly daný produkt s nižšími náklady, než je tomu v případě firem zahraničních. Nižší náklady mohou být spojeny zejména s levnější pracovní silou, levnějšími surovinami, dokonalejšími technologiemi, dokonalejším technickým vybavením, popř. s příznivými přírodními a klimatickými podmínkami.
- ✓ konflikt mezi výrobou a spotřebou, což je skutečnost vyplývající z předpokladu, že žádná země není schopna v roli producenta statků a služeb uspokojit veškeré požadavky svých spotřebitelů, a to ani v případě výrob, které je schopna realizovat. Mezinárodní obchod tak umožňuje výrobní specializaci a současně podporuje širokou strukturu spotřeby. Efekt plynoucí z tohoto konfliktu je pak v podstatě dvojitý: růst výkonnosti ekonomiky na straně jedné a možnost dosáhnout příznivější struktury spotřeby u domácích spotřebitelů na straně druhé. Určitým rizikovým faktorem tohoto procesu je možnost vzniku reálné závislosti dané národní ekonomiky na svém okolí. Na vývoji podmínek vnějšího prostředí pak závisí domácí výrobně-spotřební cyklus, jenž může být narušován a destabilizován.
- ✓ klesající náklady velkovýroby, tj. úspory vznikající z možnosti optimalizovat rozměr výstupu vzhledem k nákladům, přičemž zde odpadá limitující faktor, jímž je velikost domácího trhu.

Jak jsme již uvedli výše, jednou z příčin vzniku mezinárodního obchodu je možnost realizovat v jeho rámci tzv. absolutní výhodu, kterou chápeme jako schopnost země A vyrábět určitou komoditu efektivněji (nižší náročnost na vstup u jednotky výstupu) než je tomu v případě země B. Princip absolutních výhod můžeme osvětlit pomocí následujícího příkladu.

Uvažujme dvě země A a B, produkující tentýž základní sortiment v podobě dvou výrobků x a y, přičemž na produkci každého z těchto výrobků využívají obě země polovinu svých zdrojů. Vyjdeme-li z předpokladu, že výkonnost takto definovaných ekonomik můžeme vyjádřit pomocí údajů zachycených v tabulce č. 25-1, dospějeme k závěru, že v případě výrobku x dosahuje vyšší denní produkce země A, kdežto v případě výrobku y je vyšší produkční výkonnosti dosaženo v zemi B. Z výše řečeného je zřejmé, že země A vyrábí výrobek x s mnohem nižšími náklady, než je tomu v případě země B, která pak mnohem levněji produkuje výrobek y. Z tohoto důvodu se bude země A specializovat na výrobu statku x, kdežto země B bude produkovat pouze statek y.

Tabulka č. 25-1 Absolutní výhody

země	x	y
A	3	2
B	2	4

Specializace pak znamená využití zdrojů, které se uvolnily ve výrobcích, jež jednotlivé země opustily, z čehož tedy vyplývá, že v zemi A bude denní produkce $6x$, místo původních $3x + 2y$. V zemi B bude denně vyrobeno $8y$, čímž se následně zvýší celková výkonnost obou ekonomik.

Efekt�m specializace je růst celkového produktu, neboť původní výkon o rozsahu $5x + 6y$ je nahrazen výkonem $6x + 8y$.

Mezinárodní směnou se může zvýšený specializovaný výkon proměnit ve vyšší úroveň spotřeby. Jestliže např. země A dá do směny 3x (vyprodukované místo původních 2y), může získat až 4y (které jsou v zemi B vyprodukované místo původních 2x). Transakce tak přináší prospěch oběma stranám, přičemž platí, že u produktu, na jehož výrobu se jednotlivé země specializují, byla uchována dosavadní úroveň spotřeby, kdežto u výrobků, jejichž produkce se příslušné země vzdaly má spotřeba tendenci růst. *Konkrétní směnný poměr bude ovlivněn ostatními tržními faktory.* V tomto okamžiku je však nutno poznamenat, že v našem jednoduchém příkladu jsme abstrahovali od rostoucích výnosů z rozsahu.

Efektu z mezinárodní směny je však možno dosáhnout i v případech, kdy *absolutní výhoda je na straně jedné země ve všech směňovaných produktech.* V tomto případě hovoříme o tzv. *komparativních výhodách*, které umožňují rozvoj mezinárodního obchodu mezi zeměmi s různou úrovní vyspělosti, ale jsou také jedním z faktorů ovlivňujících přemísťování výrob do zemí méně vyspělých. Problematiku komparativních výhod si budeme opět ilustrovat na jednoduchém příkladu.

Uvažujeme situaci, kdy ve světovém hospodářství existuje jedna vyspělá ekonomika, v našem případě ekonomika A, a tři ekonomiky, jež můžeme označit jako ekonomiky méně vyspělé, tj. B, C a D. Ve výchozí situaci všechny země produkují výrobky x a y, a to v rozsahu uvedeném v následující tabulce:

Tabulka č. 25-2 Absolutní a komparativní výhody

země	x	y	x*	y*
A	8	6	16	0
B	2	3	0	6
C	2	3	0	6
D	2	3	0	6
celkem	14	15	16	18

Sloupce označené x* a y* vyjadřují výkon ekonomik po specializaci. Země A má absolutní výhodu u obou výrobků, přičemž úroveň těchto výhod je poněkud rozdílná. Vyjdeme-li z výše uvedené tabulky, pak dospějeme k závěru, že u výrobku x bude výkonnost země A dána poměrem 4/1, kdežto u výrobku y pouze poměrem 2/1. Opačná situace platí pro zbývající země, kde se jako **výhodnější jeví výroba statku y**, tj. statku, při jehož výrobě se nižší výkonnost těchto zemí projevuje v relativně menším rozsahu.

Zaměří-li se všechny námi analyzované země na produkci výrobků, u nichž dosahují komparativních výhod, budeme hovořit o tzv. specializaci ve výrobě, přičemž objemy vyráběné produkce budou odpovídat hodnotám x* a y*. Jak je z výše uvedeného příkladu zřejmé, dochází v tomto případě k růstu výkonnosti zainteresovaných zemí, kdy je původní výkon v rozsahu 14x + 15y nahrazen novým výkonem, jehož rozsah je 16x + 18y.

Větší výkon vytváří předpoklady pro vyšší úroveň spotřeby, která je však závislá na tom, jak proběhne mezinárodní směnná transakce.

Vzájemný vztah mezi růstem výkonnosti ekonomiky a úrovní spotřeby můžeme vyjádřit např. pomocí následující tabulky:

Tabulka č. 25-3 Vztah mezi růstem výkonu ekonomiky a růstem celkové spotřeby

	produkt	spotřeba	export	celková spotřeba
A	16x	9	17	9x + 8,4y
B	6y	3,2	2,8	2,33x + 3,2y
C	6y	3,2	2,8	2,33x + 3,2y
D	6y	3,2	2,8	2,33x + 3,2y

V tomto okamžiku je však nutno poznamenat, že ani v tomto případě *jsme nebrali v úvahu vzájemný vztah mezi specializací a vznikem úspor z rostoucího rozsahu výroby.*

25.2 Vnější obchodní politika státu

Mezinárodní obchod je sférou, která je ovlivňována vnější obchodní a měnovou politikou státu. Cíle, které stát sleduje v této oblasti jsou organickou součástí systému hospodářské politiky a představují dílčí kroky směřující k naplňování základních stabilizačních cílů hospodářské politiky.

Nejkoncentrovanější výpovědí o úrovni mezinárodního propojení ekonomiky je platební bilance země, jejíž dlouhodobě vyrovnané saldo můžeme považovat za bezprostřední cíl stabilizační politiky orientované jak do měnové, tak do obchodní politiky.

Platební bilance udává přehled všech ekonomických transakcí mezi domácími a zahraničními ekonomickými subjekty, přičemž tyto transakce můžeme rozřadit, a to na základě společných znaků jednotlivých položek, do několika základních skupin, jež tvoří: *zboží, služby, důchody, transfery, dlouhodobý kapitál, krátkodobý kapitál a devizové rezervy.* Pohyby těchto položek se sledují prostřednictvím jednotlivých účtů, mezi nimiž nejvýznamnější podíl mají:

- ✓ *běžný účet*, na němž je zachycen především vývoz a dovoz výrobků a služeb (mezi služby zařazujeme především dopravu, pojištění, licence, patenty, příjmy a výdaje spojené s diplomatickým a vojenským zastoupením v zahraničí, cestovní ruch, spoje atd.). Co do rozsahu se úroveň služeb pohybuje na 1/5 objemu exportu a importu zboží. Dále jsou zde zachyceny také *transferové platby*, tj. jednostranné platby, které nevedou ke vzniku zahraničních pohledávek či závazků (např. převody pracovních příjmů, dary, příspěvky mezinárodními organizacím, hospodářská pomoc, zahraniční penze atd.).
- ✓ *kapitálový účet*, na němž jsou zachyceny *čisté příjmy z kapitálu* (zisky, úroky, dividendy), což je rozdílová veličina mezi důchody plynoucími z kapitálu umístěného v zahraničí a důchody vyplácenými zahraničním ekonomickým subjektům, které investovaly svůj kapitál v domácí ekonomice.
- ✓ *finanční účet*, který postihuje především vývoz a dovoz kapitálu, a to jak krátkodobého, tak dlouhodobého. V dílčím členění zpravidla rozlišuje mezi pohyby státního a soukromého kapitálu, stejně jako mezi formami, v nichž se pohyb uskutečňuje (např. přímé investice, vládní úvěry, soukromé úvěry aj.). Navíc můžeme říci, že bilance na finančním účtu dosti výrazně ovlivňuje celkové bohatství země a její čistou úvěrovou (věřitelskou či dlužnickou) pozici.
- ✓ *chyby a opomenutí* tvoří další položku platební bilance. Dochází k nim jednak tím, že všechny transakce nemusí být podchyceny, ale také v důsledku nejednotných informací o mezinárodních transakcích a operacích.

✓ změna devizových rezerv (měnový účet), vzniká jako kumulativní saldo předcházejících tří položek. Má opačné znaménko a představuje úřední vyrovnání znamenající změnu v devizových rezervách země.

Jak jsme si ukázali v předchozí kapitole, stav salda platební bilance velice úzce souvisí s vývojem měnových kurzů. Vydeme-li z předpokladu, že salda platební bilance v zemi A i v zemi B jsou vyrovnaná, pak je zřejmé, že růst vývozu ze země A do země B, resp. omezení vývozu ze země B do země A, povede ke vzniku aktivního salda platební bilance v zemi A a současně ke vzniku pasivního salda této bilance v zemi B. Dopady nevyrovnanosti salda platební bilance na měnové kurzy jednotlivých národních měn pak závisí na tom, jaké jsou preference státu v oblasti politiky měnových kurzů.

Uvedli jsme, že rozvoj mezinárodního obchodu přináší národní ekonomice nejen efekty, ale zvyšuje i rizikovost plynoucí z rostoucí závislosti na vnějším prostředí. Navážeme-li na výklad rovnováhy, je zřejmé, že účinky plynoucí z mezinárodního obchodu jsou závislé i na situaci, ve které se národní ekonomika nachází.

Uvažujme opět dvě země A a B, jež plně nevyužívají svých výrobních kapacit, mají vyrovnanou platební bilanci a současně rozvinutý vzájemný obchod. Obě země se vyznačují určitou úrovní sklonu k dovozu, tj. podílu dovozu na HDP, ovlivňujícího úroveň agregátní poptávky v dané zemi, neboť platby za dovážené zboží a služby jsou součástí celkových výdajů. V tomto okamžiku je však nutno poznamenat, že tyto platby nevstupují do domácích výdajů, ba naopak představují částku, která danou zemi opouští, z čehož vyplývá, že platby za dovážené zboží a služby snižují celkovou poptávku.

Roste-li s reálným výkonem ekonomiky také sklon k dovozu, pak se v této ekonomice snižuje úroveň výdajového multiplikátoru, jenž v tomto případě nabývá následující podoby:

$$k = \frac{1}{1 - mpc(1-t) + mpe} \cdot 100 \quad (25.1)$$

kde: mpe – mezní sklon k dovozu

Dojde-li v zemi A k růstu skutečného reálného produktu, a to za předpokladu, že se nemění sklon k dovozu, pak vzroste také objem statků a služeb, jež jsou do této země dováženy. Růst importu v zemi A povede jak ke změně salda na běžném účtu, tak ke změně salda platební bilance jako celku. Saldo platební bilance země A se tak stane pasivním, kdežto saldo platební bilance země B se stane naopak aktivním. Na zemi B působí původní vzestup výkonu země A jako určitý impuls, který vede k růstu jejího celkového výkonu (vzrostly její exportní možnosti). Tím je umožněno pokračování vzájemného ovlivňování, neboť růst HDP v zemi B otevírá při daném sklonu k dovozu exportní možnosti pro zemi A, a to se shodnými efekty jak v reálném sektoru, tak na straně platebních bilancí. Popsaný mechanismus, kdy růst výkonu v zemi A vyvolal následný růst výkonu v zemi B a naopak, se označuje jako teorém (efekt) lokomotivy.

Jeho působení vychází z předpokladu, že země se nalézají pod úrovní potenciálních produktů. Dosáhnou-li však ekonomiky úrovně potenciálního výstupu, pak efekt lokomotivy přechází do efektu importované inflace.

Budeme-li v tomto okamžiku vycházet z předpokladu, že se námi analyzované země nacházejí na úrovni potenciálního produktu, pak dospějeme k závěru, že růst výkonu v zemi A zvýší nejen cenovou hladinu v této zemi, ale také vývoz ze země B do země A, což povede k růstu čistého exportu v zemi B, a tím také k růstu její agregátní poptávky, v důsledku čehož

v zemi B vzroste cenová hladina. Původní vzestup cenové hladiny v zemi A tak byl importován do země B.

Podobně jako v případě dovozu, také v případě vývozu můžeme ve vztahu k domácímu produktu vysledovat určitý multiplikační efekt, jenž je v tomto okamžiku spojen s multiplikaátorem zahraničního obchodu, resp. s tzv. vývozním multiplikaátorem, který vyjadřuje částku, o níž se zvýší produkt, pokud se současně zvýší objem exportu o jednu jednotku. Vývoz pak, na rozdíl od dovozu, chápeme jako stimulant růstu agregátní poptávky v zemi.

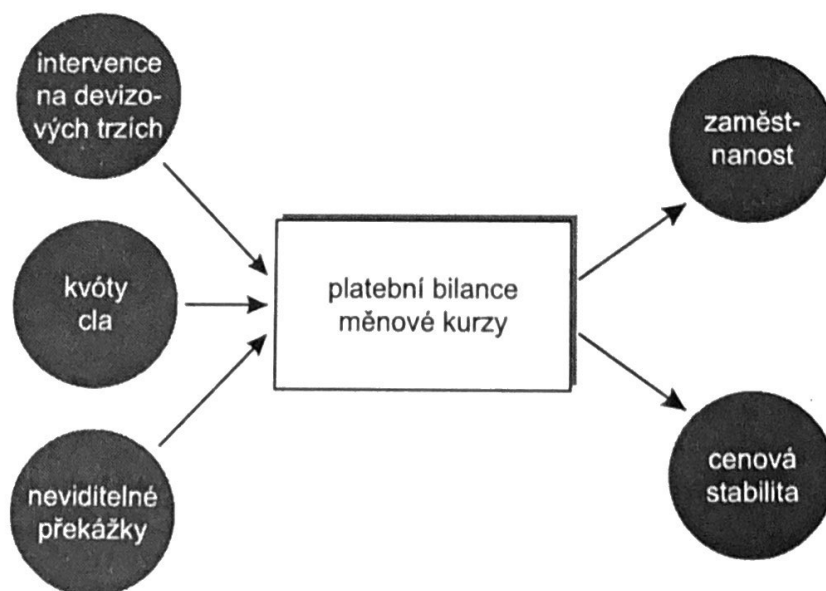
25.3 Nástroje vnější obchodní a měnové politiky

Liberalizace zahraničního obchodu je jednou z pečlivě sledovaných otázek, neboť její úroveň není shodná v podmínkách různých zemí. K charakteristickým znakům státní hospodářské intervence patří určitá míra *ochranářství (protekcionismu)*, jehož záměrem je ochrana domácích producentů před silnějšími zahraničními konkurenty a jejich produkcí. Již z výše uvedeného je možno vyvodit, že s protekcionistickými praktikami se můžeme setkat především v podmínkách zemí s nižší výkonností, zatímco země s vysokou úrovní produktivity jsou zpravidla nositeli liberalizačních tendencí.

Při ovlivňování vnějších vztahů používá stát různých nástrojů regulace, jimiž ovlivňuje toky výrobků, služeb a výrobních faktorů přes hranice země. I nástroje v oblasti vnější obchodní a měnové politiky můžeme dělit podle charakteru na:

- ✓ nepřímé (tržní), kam můžeme řadit opatření monetární a fiskální politiky, pokud mají vliv na vývoj platební bilance, ale také intervence na devizových trzích.
- ✓ přímé, svým charakterem administrativní opatření, mezi nimiž jsou nejrozšířenější dovozní kvóty, cla a vývozní subvence, neviditelné překážky dovozu.

Základní souvislosti vztahů mezi nástroji a konečnými cíli hospodářské politiky můžeme i u systému vnější obchodní politiky naznačit jednoduchým schématem:

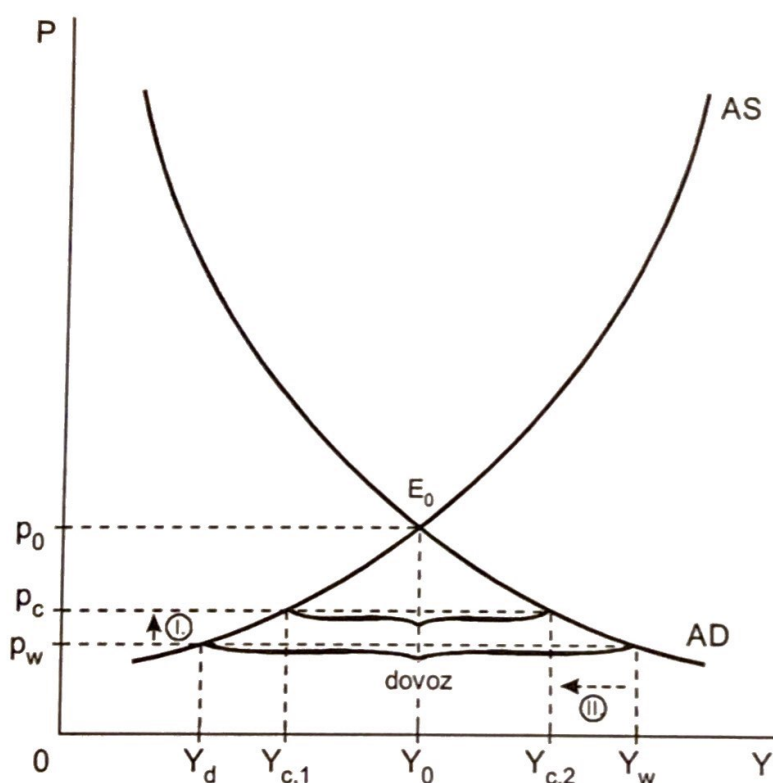

Obrázek č. 25-1 Konečné cíle vnější obchodní a měnové politiky

Přední místo mezi nástroji obchodní politiky zauímají cla a kvóty.

- ✓ Clo je svým obsahem daň, kterou vybírá stát za dovoz do země nebo vývoz ze země. Zvýšení celních sazeb omezuje celkový objem dovozu, a tím i úroveň agregátní nabídky na domácím trhu. Bezprostředním efektem je vyšší cena a zvýhodnění (změkčení) podmínek pro domácí producenty. Vedle dopadu na cenu dochází zpravidla i k ovlivnění úrovně zaměstnanosti. Souvislosti si můžeme ilustrovat pomocí následujícího obrázku, kde AD je poptávka na domácím trhu země a AS je nabídka na tomto trhu. Budeme-li abstrahovat od vnějších obchodních vztahů, vytvoří se rovnováha v bodě E_0 . Jestliže je na světovém trhu cena utvořena na úrovni p_w , která je nižší než cena p_0 , pak se při této cenové hladině vytvoří na vnitřním trhu rovnováha při realizování produkce Y_w , která je vyšší než výchozí Y_0 . Přitom rozdíl $Y_w - Y_d$ představuje dovoz a Y_d je podíl domácí produkce.

Jestliže za této situace dojde k uplatnění cla, zvýší se cena. Jestliže vzestup ceny je ilustrován hladinou p_c , můžeme současně konstatovat, že poklesne objem realizované produkce i podíl dovozu v ní.

Obrázek č. 25-2 Vliv cla na dovoz

- ✓ Kvóty stanovují maximální objem určitého druhu výrobku, který je možno do země dovézt ve stanoveném období. Kvóta může být i nulová, což ve skutečnosti znamená zákaz dovozu.
- ✓ Opatřením na podporu vývozu jsou vývozní prémie (subvence). Zpravidla se poskytují ve formě odečtu daně, kterou by zboží bylo zatíženo při realizaci na domácím trhu.

K regulaci pohybu zboží přes hranice země se využívají i další nástroje. K běžně užívaným patří vydávání licencí opravňujících k dovozu či vývozu. Dále pak postupy vytvářející tzv. neviditelné překážky dovozu, kam patří stanovování norem, předpisů a povinností, které musí splňovat dovážená produkce. Pokud jsou stanoveny přísné normy, které zahraniční producent nesplňuje, má opatření charakter blízký zákazu dovozu.

Rozvoj mezinárodního obchodu má dopad na formování vnitřních podmínek každé země a prohlubuje vzájemnou závislost národních ekonomik. Důsledky pro národní ekonomiku jsou různorodé a často protikladné. Proto musí být vnější obchodní a měnová politika země odvozená od cílů, které stát sleduje v národním hospodářství.

Nezvratně pozitivním rysem je umocňování výkonnosti ekonomiky i světového hospodářství jako celku. S prohlubující se vzájemnou závislostí zemí však roste váha faktorů, které působí na vnitřní poměry destabilizačně. Propojení ekonomik vytváří širší ekonomický prostor, v jehož rámci je nutno určité kroky stabilizační politiky vzájemně koordinovat.

25.4 Ekonomická integrace

Koordinace ve světovém hospodářství a na světovém trhu je stejně nezbytná jako v rámci národního trhu a národního hospodářství.

Světové hospodářství je vnitřně výrazně diferencovanější, než je tomu v podmínkách národních ekonomik, které prošly procesem postupného utváření jednotného národního ekonomického komplexu v prvních desetiletích po průmyslové revoluci.

Ukázali jsme, že mezinárodní obchod je forma umožňující mezinárodní spolupráci ekonomik různého stupně vyspělosti. Je základní formou, ve které se projevuje tendence ekonomik k internacionalizaci a prostřednictvím níž se také prosazuje.

Hospodářský vývoj národohospodářských komplexů je poznamenán postupným formováním a vyhrocováním konfliktu mezi požadavky, které musí země splňovat jako výrobce, a požadavky, které má jako spotřebitel.

- ✓ Země – výrobce je charakterizována prohlubující se specializací, o níž se opírá její postavení v mezinárodní dělbě práce. Požadavky na dosažení požadované efektivnosti výroby soustřeďují pozornost na omezování okruhu výrobních činností.
- ✓ Země – spotřebitel je charakteristická neustálým rozšiřováním sortimentu potřeb a na něm závislým tlaku na rozšiřování požadavků na sortiment produkce.

Právě tyto tendence jsou jedním ze základních stimulů rozvoje mezinárodního obchodu, ale současně ukazují, že mezinárodní obchod není ideální a z hlediska stabilizace plně adekvátní formou řešení uvedeného konfliktu. Zejména proto, že:

- ✓ procesy specializace a začleňování země do mezinárodní dělby práce vyžadují určité časové garance, vytvářející prostor pro návratnost realizovaných a nákladných investic.
- ✓ prohlubující se specializace zakládá dlouhodobou závislost na vnějším prostředí, které vstupuje do reprodukčního cyklu národní ekonomiky.
- ✓ mezinárodní obchodní transakce se sjednávají zpravidla na kratší časové horizonty, pokud nejsou jednorázové. Jejich garance jsou z hlediska času silně omezené.
- ✓ požadavky hospodářského vývoje vyvolávají trvalý tlak na přizpůsobování národních ekonomických struktur, jejich vzájemnou doplňitelnost.

Působení těchto vlivů pocítují jednotlivé ekonomiky s různou intenzitou, v závislosti na svém rozměru a stupni vyspělosti. Obecně platí, že:

čím je ekonomika menší a vyspělejší, tím naléhavěji pocítuje nutnost prohloubení forem spolupráce a jejich garancí.